

Παραβατικότητα ανηλίκων, αιτιολογικοί παράγοντες, πρόληψη – διαχείριση του φαινομένου

Γεωργία Ξενούλη¹, Αγγελική Βουδούρη², Νικόλαος Μαντάς³
gxenouli@gmail.com, avoudou@primedu.uoa.gr, nmantas94@gmail.com

¹Υποψήφια Διδάκτωρ ΕΚΠΑ, ²Καθηγήτρια ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ, ³Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΚΠΑ

Περίληψη. Τα τελευταία χρόνια η παραβατικότητα των ανηλίκων βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος για την επιστημονική κοινότητα, όπως προκύπτει από τις σχετικές μελέτες. Πολλοί νέοι αρχίζουν να εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά στην εφηβεία, καθώς βρίσκονται στο σχολικό περιβάλλον, ενώ εμφανίζονται νέες μορφές παραβατικότητας ως απόρροια διαφόρων κοινωνικών παραγόντων. Το παρόν άρθρο διαπραγματεύεται το θέμα της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Στόχος του είναι η εμπειριστατωμένη παρουσίαση του φαινομένου, καθώς και η ανάλυση των αιτιολογικών παραγόντων που συμβάλλουν στην εκδήλωση από τους εφήβους αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Αναγκαία κρίνεται η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών και των κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και η προαγωγή της συνεχούς εκπαίδευσης και κατάρτισής τους με στόχο την αποτελεσματική διαχείριση των καταστάσεων κρίσεων. Εν κατακλείδι, θα διατυπωθούν προτάσεις για την ανάπτυξη νέων τεχνικών προσφέροντας έτσι καλύτερες υπηρεσίες φροντίδας για τους εφήβους υψηλού κινδύνου και στοχεύοντας στην ομαλή επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο.

Λέξεις κλειδιά: Νεανική παραβατικότητα, αιτιολογικοί παράγοντες, φορείς κοινωνικοποίησης εφήβων, πρακτικές πρόληψης και διαχείρισης.

Εισαγωγή

Η νεανική παραβατικότητα αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο και ταυτόχρονα ένα σοβαρό πρόβλημα δημόσιας υγείας που έχει ως αποτέλεσμα σημαντικό συναισθηματικό και οικονομικό κόστος για τα ίδια τα θύματα αλλά και την κοινωνία (Pardini, 2016).

Συγκεκριμένα, η συζήτηση για την παραβατικότητα των εφήβων δίνει προσοχή στις τάσεις της ηλικίας, στην ηθική ανάπτυξη και στην συνέχεια στην πορεία της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ σημαντικό ζήτημα αποτελεί και ο αντίκτυπος των αλλαγών στην κοινωνία και την οικογένεια, που μπορεί να έχουν συμβάλει στην αύξησή της. Διερευνώνται επίσης, βιολογικοί και γενετικοί παράγοντες, η επίδραση του φύλου, της ηλικίας, της κοινωνικής τάξης και της φυλής στην εγκληματικότητα.

Κατά την ανασκόπηση της διαδρομής της ζωής του εφήβου έως την εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς, φαίνεται ότι κεντρικό άξονα διαδραματίζουν οι παράγοντες οι οποίοι αποτελούν τους πιο βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο (και οι σχολικές επιδόσεις), οι παρέες των συνομηλίκων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το διαδίκτυο.

Η κατανόηση ότι η νεανική βία συχνά έχει τις ρίζες της σε ένα σύνολο δυσμενών κοινωνικών συνθηκών, καθίσταται πολύ σημαντική. Νέοι και οικογένειες υψηλού κινδύνου βιώνουν σημαντικά τις πιέσεις που προκαλούνται από την φτώχεια και την κοινωνική ανασφάλεια, κοινωνικές αλλαγές (μετανάστευση), παράλληλα με την αύξηση των ψυχικών

διαταραχών και μειωμένη από την άλλη την ικανότητα του αυτό-ελέγχου με αποτέλεσμα να οδηγούνται πολλές φορές στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (Underwood & Washington, 2016).

Από πρακτική σκοπιά, τα ευρήματα της μελέτης των Xiong, Spencer, & Xia (2020), εστιάζουν στον βασικό ρόλο της έγκυρης γονικής μέριμνας. Επισημαίνουν ότι οι έφηβοι που εκτίθενται σε υψηλότερα επίπεδα έγκυρης γονικής μέριμνας είναι λιγότερο πιθανό να συναναστρέφονται με παραβάτες συνομηλικούς και να αναπτύσσουν προβλήματα ψυχικής υγείας, μειώνοντας έτσι τον κίνδυνο παραβατικότητας και επακόλουθης θυματοποίησης εγκληματικών ενεργειών από τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο. Επιπλέον, σύμφωνα με την θεωρία του κοινωνικού ελέγχου, η οικογενειακή θαλπωρή, οι επαρκείς γνώσεις των γονέων και η σχολική διασύνδεση συνδέονται σημαντικά με μειωμένα επίπεδα παραβατικότητας των εφήβων, επάγοντας ότι αυτές οι παράμετροι μπορεί να ενεργήσουν ως άτυποι κοινωνικοί έλεγχοι για να αποθαρρύνουν τους εφήβους να συμμετέχουν στις προβληματικές συμπεριφορές.

Εν κατακλείδι, η διερεύνηση του εν λόγω πεδίου αποτελεί το έναυσμα για την ανάπτυξη και υιοθέτηση πρακτικών πρόληψης για την παραβατικότητα, αλλά και μία πρόκληση για την ανάληψη συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών και των κοινωνικών υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης, την συνεχή εκπαίδευση κι επιμόρφωσή τους, συμβάλλοντας έτσι στην μείωση του φαινομένου, στην ενίσχυση της προστασίας των εφήβων και κυρίως στην ομαλή επανένταξή τους στην κοινωνία.

Παραβατικότητα ανηλίκων: ορισμός - ιστορική αναδρομή

Η νεανική παραβατικότητα αποτελεί ένα πολύ-αιτιολογικό κοινωνικό φαινόμενο, στο οποίο οι κοινωνικο-πολιτιστικοί, οικονομικοί, οικογενειακοί και ατομικοί παράγοντες συνδέονται μεταξύ τους (Molinedo-Quilez, 2020). Παρουσιάζει ιδιαίτερο κοινωνιολογικό κι εγκληματολογικό ενδιαφέρον καθώς συχνά συνοδεύεται από υψηλά ποσοστά συμπτωματικών και αιτιολογικών συν νοσηροτήτων, ενώ παράλληλα έχουν αναπτυχθεί πολλαπλές παρεμβάσεις για την στόχευση των παραγόντων κινδύνου που πιστεύεται ότι διαιωνίζουν την εμφάνιση και την υιοθέτηση της παραβατικής συμπεριφοράς (Steiner & Cauffman, 1998).

Οι πρώτες μορφές εγκλήματος αναφέρονται στην εποχή της πειρατείας με σημαντικότερη την δράση των Ελλήνων πειρατών στην περιοχή του Αιγαίου. Το οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα εμφανίστηκε υπό την μορφή ληστείας στα βουνά της Πίνδου και της Μακεδονίας. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένη συμμετοχή των ατόμων σε εγκληματικές ομάδες, ενώ οι κεντρικοί πυρήνες του οργανωμένου εγκλήματος απαρτίζουν ένα εξαιρετικό καταρτισμένο δυναμικό με ανώτερες σπουδές και μόρφωση. Παράλληλα, η έλευση του διαδικτύου επιτρέπει άμεση και γρήγορη επικοινωνία απ' όλο τον κόσμο, διεθνή δράση, έχει δημιουργήσει νέες μορφές και διαχειρίζεται παράνομα αγαθά: όπλα, ναρκωτικά, υλικά αγαθά, όργανα του ανθρώπινου σώματος, τσιγάρα, κ.λπ., αλλά και υπηρεσίες. Η ευρύτατη ζήτηση των προϊόντων και των υπηρεσιών που παρουσιάζεται αποδεικνύει τις αλλαγές στην καταναλωτική νοοτροπία, την ολοένα κι αυξανόμενη διάθεση για ηδονισμό κι απολαύσεις στην κοινωνία μας χωρίς δημιουργικό χαρακτήρα (Λάζος, 2007).

Διαχρονικά είναι τα αίτια του εγκλήματος που αποδίδονται στον δράστη και την εγκληματική του συμπεριφορά, ενώ ταυτόχρονα λογική είναι η ύπαρξη του εγκλήματος σε

κάθε κοινωνία εντάσσοντας το έγκλημα μέσα στα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτικά πλαίσια της κάθε κοινωνίας ξεχωριστά. Έχει αναπτυχθεί μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με τις γενικές αιτίες και τον αντίκτυπο της δημόσιας πολιτικής στο έγκλημα. Ωστόσο, δεν έχει προκύψει συναίνεση σε πολύ βασικά ζητήματα, όπως, για παράδειγμα, οι επιπτώσεις των κινήτρων, θετικών και αρνητικών, στο έγκλημα. Οι λόγοι τέλεσης του εγκλήματος μπορεί να είναι συγκεκριμένοι: όπως εξαιτίας της πείνας κάποιος να προβεί σε κλοπή, αλλά και να αναφέρονται στα προσωπικά χαρακτηριστικά του δράστη, στην ιδιοσυγκρασία του (π.χ., πολλοί σεξουαλικοί εγκληματίες έχουν διαπράξει εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας), κ.λπ. (Μαγγανάς, 2004).

Το νεανικό έγκλημα αποτελεί μια σημαντική πτυχή του παρόντος άρθρου. Πολλοί νέοι αρχίζουν να εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά νωρίς στην εφηβεία, ενώ είναι ακόμη στο σχολείο. Πράγματι, το 2012-2013, το 11-12% των συλλήψεων που έγινε στην Αγγλία, την Ουαλία και την Βόρεια Ιρλανδία αφορούσε νεαρά άτομα ηλικίας 10-17 ετών (Higgins, Perra, Jordan, Neill, & McCann, 2020). Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διεθνώς μία διαφοροποίηση στην παραβατικότητα των ανηλίκων. Άλλωστε, ο σκοπός των σχετικών δράσεων μετατοπίζεται από την αντιμετώπιση αδικημάτων και συμβάντων στον εντοπισμό εκείνων των βαθύτερων αιτιών που –υπό την προϋπόθεση ότι χρονίζουν και διογκώνονται– εξελίσσονται σταδιακά σε εγκληματογόνους παράγοντες, ικανούς να κλονίσουν τα θεμέλια του κοινωνικού ιστού. Εμφανίζονται νέες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς που τις περισσότερες φορές φαίνεται να είναι απόρροια διαφόρων κοινωνικών παραγόντων. Έτσι, σύμφωνα με την έρευνα των Felson & Haynie (2002), υπάρχει ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ της εφηβικής ανάπτυξης και της βίας από την μία πλευρά και των εγκλημάτων ιδιοκτησίας, χρήσης ναρκωτικών και πρόωρης σεξουαλικής συμπεριφοράς από την άλλη. Η παραβατικότητα των ανηλίκων συσχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις αλλαγές στον πληθυσμό, τις ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, την φτώχεια, την παρουσία μεταναστών, τα προβλήματα υγείας, τις ψυχικές διαταραχές καθώς και την εγκληματικότητα των ενηλίκων (Farrington & Loeber, 2000). Ο κοινός βασικός παράγοντας είναι η υποβάθμιση των σύγχρονων κατοικημένων περιοχών που συνοδεύεται από κοινωνική αποδιοργάνωση και την απουσία σε μεγάλο βαθμό μίας συλλογικής κοινοτικής προσπάθειας, ως απόδειξη της αποτελεσματικής κινητοποίησης των κοινοτικών δυνάμεων για την καταπολέμηση της παραβατικότητας και του εγκλήματος.

Στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για την μετάδοση των βίαιων συμπεριφορών μεταξύ των γενεών δεν πρέπει να παραλείπονται οι μελέτες για την εγκληματικότητα, την παραβατικότητα και την βία από συμπεριφορική γενετική σκοπιά. Ο γενετικός ρόλος είναι πολύ σημαντικός στην εγκληματικότητα και την βία συμπεριφορά και η συμπερίληψη των βιολογικών παραγόντων είναι απαραίτητη για την πληρέστερη κατανόηση της μετάδοσης της βίας από την μία γενιά στην άλλη (DiLalla & Gottesman, 1991). Καθώς, όμως, οι περισσότερες αρχικές μελέτες βασίστηκαν στην υπόθεση ότι τα γενετικά χαρακτηριστικά αποτελούν τα αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς, σημαντική καθίσταται και η κατανόηση ότι η νεανική βία συχνά έχει τις ρίζες της σε ένα σύνολο δυσμενών κοινωνικών συνθηκών. Νέοι και οικογένειες υψηλού κινδύνου βιώνουν σημαντικά τις πιέσεις που προκαλούνται από την ανεργία και την κοινωνική ανασφάλεια, παράλληλα με την αύξηση ψυχικών διαταραχών, και μειωμένα από την άλλη την ικανότητα του αυτό-ελέγχου με αποτέλεσμα πολλές φορές να εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά (Underwood & Washington, 2016).

Μέσω της κοινωνικής παρέμβασης, όπως υποστηρίζει ο Currie (2000), ορισμένα από τα πιο αποτελεσματικά προγράμματα πρόληψης της βίας είναι επιτυχημένα ακριβώς επειδή αντιμετωπίζουν και μπορούν να αποτρέψουν τις κοινωνικές αιτίες που συχνά οδηγούν στην βία (όπως π.χ., προγράμματα επισκέψεων στο σπίτι για την υποστήριξη γονέων σε αποδιοργανωμένες κοινότητες για να μειώσουν τους κινδύνους κακοποίησης παιδιών, παροχή εργασίας για βίαιους ανήλικους παραβάτες, επίλυση άμεσων ζητημάτων οικονομικής επιβίωσης για ευάλωτες οικογένειες και παιδιά κ.ά.).

Για την ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς, το φύλο αποτελεί επίσης έναν κεντρικό άξονα μέσα από μία κριτική θεωριών κι εμπειρικών προσεγγίσεων, εστιάζοντας κυρίως στην διαταραχή της συμπεριφοράς και την επιθετικότητα στους άντρες, ενώ σχετικά λίγη προσοχή έχει δοθεί στις γυναίκες που διαπράττουν παραβατικές πράξεις. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της αλλαγής της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία, αλλά και της διαφορετικής αντιμετώπισής της από το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, παρατηρείται μία αύξηση στα ποσοστά της γυναικείας εγκληματικότητας που αφορά κυρίως την μικροεγκληματικότητα (όπως αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας), επιβεβαιώνοντας έτσι και τον ρόλο που αποδίδεται στην γυναίκα από την κοινωνία (Herrman & Silverstein, 2012).

Καθοριστικός όμως είναι και ο παράγοντας «ηλικία», όσον αφορά την έναρξη της παραβατικής συμπεριφοράς. Όπως υποστηρίζουν οι Felson & Haynie (2002), οι επιπτώσεις της εφηβικής παραβατικότητας έχουν συνέπειες και στην διακύμανση των ποσοστών εγκληματικότητας μεταξύ των κοινωνιών και με την πάροδο των ετών. Σύμφωνα, επίσης, με τον Dahl (2004), η ανάπτυξη της εφηβείας ξεκινά νωρίτερα στις σύγχρονες κοινωνίες λόγω των διατροφικών αλλαγών. Στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες η εφηβεία συνήθως εμφανίζεται στην ηλικία των 14 ετών, ενώ στις περισσότερο ανεπτυγμένες η εφηβεία εμφανίζεται γύρω στα 12 έτη. Η περίοδος κινδύνου για την παραβατικότητα είναι επομένως μεγαλύτερη στις σύγχρονες κοινωνίες. Σημαντική όμως είναι και η σεξουαλική δραστηριότητα, αλλά και η ενασχόληση με επικίνδυνες σεξουαλικές συμπεριφορές, καθώς αμφότερες σχετίζονται με την παραβατικότητα στον εφηβικό πληθυσμό σε όλη την αναπτυξιακή φάση, ακόμη και στην μετεφηβεία (Savioja, Helminen, Fröjd, Marttunen, & Heino, 2017).

Αιτιολογικοί παράγοντες της παραβατικότητας ανηλίκων

Για την πληρέστερη κατανόηση όμως της νεανικής παραβατικότητας, είναι απαραίτητο να υιοθετηθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση των παραγόντων κοινωνικού κινδύνου που έχουν μελετηθεί εκτενώς από την βιβλιογραφία (Yun, Kim, & Park, 2017). Μεταξύ άλλων, οι παράγοντες που θεωρούνται ως σημαντικά προγνωστικοί κι έχουν συνδεθεί με την νεανική παραβατικότητα είναι η αποκλίνουσα επιρροή από τους συνομηλίκους, η αντιλαμβανόμενη αποδιοργάνωση της γειτονιάς, οι χαλαροί κοινωνικοί δεσμοί, η αρνητική ιδιοσυγκρασία, οικονομικοί παράγοντες, οι σύγχρονες κοινωνικές αλλαγές, καθώς και η επίδραση των κυριότερων φορέων κοινωνικοποίησης για τον έφηβο.

Εν συνεχεία, η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου διαδραματίζει έναν από τους πιο σημαντικούς και καθοριστικούς ρόλους στην εξήγηση του εγκλήματος και της παραβατικότητας εδώ και πολλά χρόνια. Σύμφωνα με την θεωρία του κοινωνικού ελέγχου ή

των κοινωνικών δεσμών του Hirschi, ο δεσμός του ατόμου υποβάλλεται στην α) συμμόρφωση στους βασικούς φορείς κοινωνικοποίησής του, στους οποίους ανήκει το οικογενειακό, σχολικό και το ευρύτερο φιλικό περιβάλλον, β) την συμμόρφωση σε κοινωνικά αναγνωρισμένες επιδιώξεις, γ) την αρωγή σε κομφορμιστικές δραστηριότητες, μία εικόνα όπου το άτομο επιδιώκει τις απολαύσεις, αποφεύγοντας παράλληλα τις μη συμβατές πράξεις με βάση την κοινωνική θέση του ή τους κοινωνικούς δεσμούς και δ) την συγκατάθεση του ατόμου σε κοινωνικές αξίες και κανόνες (Brownfield & Sorenson, 1993).

Έτσι, η κατάλληλη κοινωνικοποίηση, οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και ο κομφορμισμός είναι ζωτικής σημασίας για την αποφυγή παραβατικών δραστηριοτήτων από τους ανηλίκους, καθώς και για την ανάπτυξη κατάλληλων μηχανισμών αυτοελέγχου και αυτοσυγκράτησης με σκοπό μία στοχευμένη πολιτική για την μείωση της παραβατικότητας (Patacchini & Zenou, 2012). Αντιθέτως, οι χαλαροί κοινωνικοί δεσμοί και η μη αποδοχή των κοινωνικών προτύπων μπορούν να οδηγήσουν στην παράβαση κοινωνικών και νομικών πράξεων.

Ακολούθως, οι εμπειρικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις μελετούν τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου και στην εκδήλωση παραβατικής του συμπεριφοράς, οι πιο βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι παρέες των συνομηλίκων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το διαδίκτυο. Παράλληλα, σημαντικούς παράγοντες κινδύνου αποτελούν η παραμέληση των ανηλίκων, η κακή γονική επίβλεψη (τιμωρητική ή χωρίς κανόνες γονική πειθαρχία), ή η γονική απόρριψη, η σωματική κακοποίηση των παιδιών, γονεϊκές συγκρούσεις, διαταραγμένες οικογένειες, αντικοινωνικοί γονείς, το μεγάλο μέγεθος της οικογένειας, το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, σχολεία υψηλού ποσοστού παραβατικότητας και γειτονιές με υψηλή εγκληματικότητα (μεγάλος αριθμός μεταναστών ή και μειονοτήτων).

Η κρίση του θεσμού της οικογένειας μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα σημαντικότερα γενεσιουργά αίτια για την παραμέληση των παιδιών, την βία και την κακοποίηση. Οι εξελίξεις στον θεσμό της οικογένειας είναι αποτέλεσμα πολλών κυρίως κοινωνικοοικονομικών παραγόντων που αφορούν την οργάνωση της παραγωγής, της εργασίας, των συνθηκών διαβίωσης των εργαζομένων καθώς και της σχέσης του χώρου εργασίας με τον χώρο διαμονής (Rayan, Williams, & Courtney, 2013).

Πιο πρόσφατα, η μελέτη των Strathearn et al., (2020), διαπίστωσε ότι επτά στους δέκα παράγοντες, όπως συναισθηματική κακοποίηση, σωματική, σεξουαλική, συναισθηματική παραμέληση, χωρισμός των γονέων, μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας και μέλη της οικογένειας που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης, έχουν επισημανθεί ως σημαντικούς προαγωγούς της παραβατικότητας σε ανήλικους. Σημαντικό, επίσης, είναι ότι και οι διαταραχές συμπεριφοράς των παιδιών υπόκεινται στον βαθμό που οι γονείς τους εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα καταθλιπτικής συμπτωματολογίας και η άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου χαρακτηρίζεται από μειωμένα επίπεδα φροντίδας και αποτελεσματικών επικοινωνιακών σχέσεων προς αυτά (Solantaus, Leinonen, & Punamaki 2004).

Δυστυχώς, και η εμπειρία της οικονομικής στέρησης ή της φτώχειας στην κρίσιμη ηλικία της ανάπτυξης αποτελεί έναν βασικό παράγοντα που μπορεί να συμβάλλει στην εκδήλωση παραβατικότητας, όπως διαφαίνεται άλλωστε και μέσα από σχετικές μελέτες (Παπανικολάου, 2019). Τα παιδιά γονέων, οι οποίοι έχουν βιώσει χρόνιες οικονομικές δυσκολίες, τείνουν να εμφανίζουν πιο υψηλά επίπεδα άγχους, συμπτώματα κατάθλιψης,

να εκδηλώνουν μεγαλύτερη συχνότητα δυσλειτουργικών συμπεριφορών στον χώρο του σχολείου, να υπάρχει μία αρνητική συσχέτιση όσον αφορά την ακαδημαϊκή απόδοση των φοιτητών, καθώς επίσης, και λιγότερες προοπτικές σε σχέση με την μελλοντική τους επαγγελματική εξέλιξη και την επίτευξη των στόχων τους (Conger et al., 1992).

Παράλληλα με την κρίση που αντιμετωπίζει η οικογένεια, η κρίση στον σχολικό χώρο αποτελεί έναν κύριο παράγοντα που συμβάλλει με την σειρά του στην νεανική εγκληματικότητα. Τα σχολεία, με κύρια χαρακτηριστικά τα οποία αναφέρονται στην έλλειψη ενδιαφέροντος για την διαδικασία της μάθησης, στις ανεπαρκείς σχέσεις των μαθητών με τους διδάσκοντες, στην μεταφορά προβλημάτων της οικογένειας στο σχολείο, στην ελλιπή διασύνδεσή του με την κοινότητα, στην βία στα σχολεία, στην αποξένωση, περιθωριοποίηση, εκμετάλλευση κι εκφοβισμό των πιο αδυνάτων, μπορούν με την σειρά τους να βρουν διέξοδο στην αντικοινωνική ομαδική δράση, στην συνοικιακή συμμορία και στην διακίνηση ουσιών κι αλκοόλ (Lau, Wong, & Dudovitz, 2018).

Οι Sampson & Laub (2005), υποστηρίζουν τη σημασία των κοινωνικών θεσμών στη ζωή των εφήβων, ιδιαίτερα όταν λείπει ένα προστατευτικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, καθώς οι δεσμοί εξασθενούν, ο έφηβος είναι λιγότερο πιθανό να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τους κανόνες του σχολείου και πιο πιθανό να συμπεριφέρεται με τρόπους που πιστεύει ότι είναι προς τα δικά του προσωπικά συμφέροντα. Αντίθετα, όταν ο δεσμός μεταξύ σχολείου και εφήβου είναι ισχυρός, αυτό μπορεί να ασκήσει προστατευτική επίδραση έναντι της προσβλητικής συμπεριφοράς.

Τα σχολεία και το σχολικό κλίμα μπορούν να συμβάλλουν θετικά στις ακαδημαϊκές επιδόσεις καθώς και στην ανάπτυξη, την υγεία και την ευημερία των παιδιών και των εφήβων. Οι Wong, Dosanjh, Jackson, Rüniger, & Dudovitz (2021), διερευνούν την σχέση μεταξύ πολλών πτυχών του σχολικού κλίματος με τα αποτελέσματα της κοινωνικής-συναισθηματικής υγείας των εφήβων. Οι μαθητές λοιπόν της δέκατης τάξης που ανέφεραν ότι βρίσκονταν σε ένα άκρως υποστηρικτικό και πολύ δομημένο σχολικό περιβάλλον, είχαν στη συνέχεια υψηλότερα επίπεδα αυτό-αποτελεσματικότητας και ανθεκτικότητας. Παρουσίασαν, επίσης, λιγότερα συμπτώματα κατάθλιψης, απελπισία, σχολικό άγχος και άγχος για το μέλλον που αναφέρθηκαν σε μεγαλύτερη τάξη (ενδέκατη). Κατά τους Wong et al., (2021), το θετικό σχολικό κλίμα, η σχέση με τους εκπαιδευτικούς καθώς και η υπακοή των μαθητών στις αρχές που διέπουν αυτοί, συνδέονται στενά με την καλύτερη κοινωνικο-συναισθηματική υγεία των εφήβων και ταυτόχρονα μπορούν να αποτελέσουν το επίκεντρο για μελλοντικές παρεμβάσεις για τη βελτίωσή της.

Σημαντική όμως είναι και η επίδραση των συνομηλίκων στην ατομική εγκληματική δραστηριότητα για τα άτομα που ανήκουν στην ίδια ομάδα φίλων. Όσον αφορά την εκπαίδευση, την παραβατική δραστηριότητα, το κάπνισμα, την εφηβική εγκυμοσύνη, αλλά και την εγκατάλειψη του σχολείου, οι Glaeser, Sacerdot, & Scheinkman (2003), επεσήμαναν την σημασία των επιδράσεων των συνομηλίκων στην αιτιολόγηση των αποτελεσμάτων, καθώς και την κατανόηση του μηχανισμού δημιουργίας τέτοιων επιπτώσεων από τους ομότιμους για την παροχή καθοδήγησης πολιτικής. Η επιτυχία μίας τέτοιας πολιτικής εξαρτάται από την ικανότητα αναγνώρισης του κοινωνικού δικτύου των «βασικών ομάδων παραβατών» και την διακοπή της επικοινωνίας και των δεσμών μεταξύ τους. Η έγκυρη γονική μέριμνα, οι επαρκείς γνώσεις των γονέων, καθώς και η οικογενειακή θαλπωρή μπορούν να συμβάλλουν στην δημιουργία μιας θετικής σχέσης γονέα -παιδιού, η οποία διευκολύνει την ανοιχτή επικοινωνία μεταξύ τους, ενισχύοντας έτσι την ικανότητα των γονέων να εντοπίζουν πιθανούς κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν τα παιδιά και να

παρέμβουν όταν είναι απαραίτητο (Ludwig, Duncan, & Hischfield, 2001; Kling, Ludwig, & Katz, 2005).

Εν συνεχεία, όπως υποστηρίζουν οι Lee, Patchin, Hinduja, & Dischinger (2020), χρησιμοποιώντας δεδομένα από ένα εθνικό δείγμα 2.670 μαθητών γυμνασίου και λυκείου στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι νέοι που υπέστησαν εκφοβισμό, ή διαδικτυακό εκφοβισμό, και που βιώνουν αρνητικά συναισθήματα ως αποτέλεσμα, είναι πιο πιθανό να εμπλακούν σε παραβατικότητα. Συνεπώς, ως προς το διαδίκτυο, η χρήση του οποίου γίνεται όλο και μεγαλύτερη από τα παιδιά και κυρίως τους εφήβους, παράλληλα με τα κίνητρα για πληροφόρηση, την μετάδοση γνώσεων κι εμπειριών, την επικοινωνία και την ψυχαγωγία, υπάρχουν και πολλοί κίνδυνοι, ενώ μεταφέρονται και ακατάλληλες και βλαπτικές πληροφορίες στους ανηλίκους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει όμως και η επιρροή των ΜΜΕ καθώς και η χρήση τους ως πρότυπα συμπεριφοράς. Μία από τις έρευνες που εξετάζει την επίδραση της ιδιαιτερότητας των επιπτώσεων της βίας στα μέσα ενημέρωσης, είναι εκείνη των Anderson et al., (2017), η οποία μελετώντας δείγμα συμμετεχόντων σε επτά χώρες (Αυστραλία, Κίνα, Κροατία, Γερμανία, Ιαπωνία, Ρουμανία, Ηνωμένες Πολιτείες), ανέφεραν επιθετικές συμπεριφορές, συνήθειες χρήσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης και αρκετούς άλλους γνωστούς παράγοντες κινδύνου για επιθετικότητα. Σε όλες τις χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα, η επαναλαμβανόμενη έκθεση στη βία στα ΜΜΕ συσχετίστηκε θετικά με την επιθετικότητα.

Συνεκτιμώντας όλους τους προαναφερόμενους παράγοντες, οι διαστάσεις της παραβατικότητας που εμπνέουν επίσης ανησυχία σχετίζονται με την έντονη διαμάχη που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας γύρω από την προσέγγιση της παραβατικότητας των «ξένων» καθώς και την επισήμανση υπερεκπροσώπησης των μειονοτήτων στους στατιστικούς πίνακες για ορισμένες μορφές εγκληματικότητας (Μαγγανάς, 2004). Οι άνθρωποι που ξαφνικά εγκαταλείπουν την χώρα τους, είτε ως πρόσφυγες, είτε ως οικονομικοί μετανάστες, βρίσκονται αντιμέτωποι στην χώρα «υποδοχής» με διακρίσεις και δυσκολίες στην επανένταξή τους στην αγορά εργασίας (χαμηλές αποδοχές, σεξουαλική παρενόχληση, διευρυμένο ωράριο, ελλειψές δομές φύλαξης των παιδιών, κ.ά.), διακοπή της εκπαιδευτικής τους πορείας, καθώς και κάποιες μορφές σωματικής βίας στις συντροφικές τους σχέσεις (Δημοπούλου – Λαγωνίκα, 2004).

Η ανεπαρκής προσπάθεια για την διατήρηση της διαπολιτισμικής τους ταυτότητας και ταυτόχρονα η απουσία σύνδεσης των σχολείων με τον εξωσχολικό χώρο κοινωνικοποίησης των παιδιών (οικογένεια, κοινωνικές παρέες), έχουν ως αποτέλεσμα την «απομόνωση» των «διαφορετικών» παιδιών, ενισχύοντας και τις αμοιβαίες προκαταλήψεις μεταξύ τους (Ζάχος, 2014). Η αποτύπωση των παραγόντων αυτών εγείρει ζητήματα που αφορούν τις ηθικές τους αντοχές απέναντι στην παραβατικότητα, έναντι των αντιστάσεων που έχουν αναπτύξει οι γηγενείς, γεγονός που πρέπει να διερευνάται μέσα από τις κατάλληλες πολιτικές και υποδομές για την υποδοχή και την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών.

Τέλος, τα ευρήματα των Wilson, Lipsey, & Derzon (2003), υποστηρίζουν ότι έφηβοι εθνοτικών μειονοτήτων παρουσιάζουν επακόλουθη αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά, δυσκολίες που αφορούν την συμμετοχή τους στο σχολείο, δυσλειτουργία στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους, τις ακαδημαϊκές τους επιδόσεις, την ψυχολογική τους προσαρμογή και τις στάσεις τους και πρεσβεύουν την αναγκαιότητα εφαρμογής ουσιαστικών προγραμμάτων παροχής υπηρεσιών για τους ανήλικους παραβάτες.

Τρόποι πρόληψης και διαχείρισης του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων

Η οργάνωση δράσεων που στοχεύουν στην άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που οδηγούν τους ανήλικους στην παραβατικότητα, καθώς και στην πρόληψη αυτών, αποτελεί βασική επιδίωξη. Έτσι, μέσα από τον διευρυμένο ρόλο της διεπιστημονικής συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, που ασκούν σημαντική επίδραση στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, και των κοινωνικών υπηρεσιών, πρέπει να εφαρμόζονται πολιτικές για την πρόληψη της βίας, όπως λειτουργία κέντρου καταγραφής περιστατικών σχολικής βίας κι εκφοβισμού, διαδικτυακής πλατφόρμας συμβουλευτικής για εκπαιδευτικούς κι εφήβους, τηλεφωνικής γραμμής επικοινωνίας για κακοποίηση ανηλίκου ή έκθεση ανηλίκου σε κίνδυνο (Lind, Osborne, Badesch, Blood, & Lowenstein, 2020). Ανάμεσα στα οφέλη που απορρέουν από την συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι αποτελούν τον έμπιστο εκείνο διαμεσολαβητικό κρίκο στην σχέση μαθητή- οικογένεια-σχολείο, ανατροφοδοτώντας γρήγορα τις απαραίτητες πληροφορίες και στοιχεία, είναι η παροχή άμεσης βοήθειας σε παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα στην οικογένειά τους, που απουσιάζουν συχνά από το σχολείο, που αποβάλλονται ή αποτελούν θύματα απόρριψης ή ρατσισμού (Zaykowski & Gunter, 2012). Μέσω των κοινωνικών δομών της τοπικής αυτοδιοίκησης απαραίτητο είναι ένα δίκτυο υποστηρικτικών υπηρεσιών με πρωτεύοντα ρόλο εκείνον της σχολικής κοινωνικής υπηρεσίας, στα πλαίσια της οποίας θα πραγματοποιείται συμβουλευτική υποστήριξη και καθοδήγηση κατά την διάρκεια της σχολικής χρονιάς σε μαθητές, γονείς κι εκπαιδευτικούς από ειδικούς, θα εφαρμόζονται προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης μέσω του θεσμού των Κοινωνικών Φροντιστηρίων (Παπαϊωάννου, 1995).

Στα πλαίσια των προγραμμάτων πρόληψης από τις εκπαιδευτικές μονάδες να υπάρχει μέριμνα για την ανάπτυξη ειδικών επιμορφωτικών δράσεων, ομιλιών, προβολές ταινιών και δημιουργίας ενημερωτικών φυλλαδίων για προαγωγή της υγείας κι ευαισθητοποίηση σε θέματα που αφορούν την παραβατικότητα των ανηλίκων, τα οποία θα απευθύνονται σε μαθητές κι εκπαιδευτικούς. Ενθάρρυνση από τους δασκάλους και καθηγητές για την συμμετοχή των παιδιών σε σχολικά προγράμματα, διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, εργαστηρίων θεάτρου, καθώς και αθλητικών δραστηριοτήτων. Να εφαρμόζονται συστηματικά από τα σχολεία πολιτικές και πρωτοβουλίες οι οποίες να περιλαμβάνουν προγράμματα όπως την λειτουργία σχολείων «Δεύτερης Ευκαιρίας», προγραμμάτων ενισχυτικής διδασκαλίας, δημιουργικής απασχόλησης κι επαγγελματικού προσανατολισμού (Αρτινοπούλου, 2010). Ευαισθητοποίηση και κατάρτιση των γονέων μέσω των προγραμμάτων Δία Βίου Μάθησης και της λειτουργίας των Σχολών Γονέων. Σε συνεργασία με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να υπάρχει μέριμνα για την δημιουργία χώρων άθλησης, απασχόλησης και ψυχαγωγίας, αλλά και σύστασης δικτύων εθελοντών, αρωγής και πληροφόρησης των θυμάτων εγκληματικών πράξεων. Παράλληλα, θα πρέπει να παρέχεται συστηματική υποστήριξη, μέσα από την διεπιστημονική συνεργασία των στελεχών εκπαίδευσης και των υπηρεσιών που ασχολούνται με τα παιδιά κι εφήβους, στο πλαίσιο μίας πολιτικής πρόληψης, για την προστασία από την σχολική παρέκκλιση και παραβατικότητα των ανηλίκων μεταναστών (Mwanji & Mude, 2021).

Το σημαντικό βήμα ωστόσο, για την επιτυχία της εφαρμογής όλων αυτών των προγραμμάτων, αποτελούν οι επαγγελματικές αξίες των εμπλεκόμενων φορέων να συνδέονται με την σωστή διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών στοχεύοντας έτσι

στην υποστήριξη και στην ομαλή επανένταξη στο κοινωνικό περιβάλλον των ατόμων εκείνων που ανήκουν στις λεγόμενες ομάδες «κοινωνικού αποκλεισμού» (May, Osmond, & Billick, 2014).

Μελέτη περίπτωσης εφήβου με παραβατική συμπεριφορά

Η περίπτωση αναφέρεται σε μαθητή ηλικίας 14 ετών με προβλήματα συμπεριφοράς. Αναλυτικότερα, ο Γιάννης (ερευνητικό ψευδώνυμο) είναι παιδί χωρισμένων γονέων και παράλληλα αντιμετωπίζει προβλήματα σχετικά με την επιμέλειά του. Στο σχολείο παρουσιάζει δυσκολίες προσαρμογής και αδιαφορία προς τα σχολικά του καθήκοντα. Συχνά κάνει φυγές από το σπίτι, ενώ έχουν παρατηρηθεί κι επεισόδια μικροκλοπών. Στο Συμβουλευτικό Κέντρο προσήλθε η μητέρα του ανηλίκου με αίτημα την αδυναμία της να συνάψει μία στενή, διαπροσωπική σχέση με τον γιο της. Έδειχνε απογοητευμένη υποστηρίζοντας ότι η κατάσταση που βιώνει στο σπίτι με το παιδί είναι πολύ δύσκολη. Όπως ισχυρίστηκε, δεν έχει καλή επικοινωνία με τον γιο της, της λείει διάφορα ψέματα, δεν την ακούει καθόλου και όταν βγαίνει έξω με τους φίλους του δεν επιστρέφει πίσω την ώρα που του επιδεικνύει εκείνη. Παράλληλα, νιώθει υπεύθυνη καθώς έχει την επιμέλεια του ανηλίκου.

Ακολουθήθηκε εστιασμένη προς την οικογένεια υποστήριξη σε συμβουλευτική βάση και πραγματοποίηση συνεδριών του ανηλίκου με ψυχολόγο Δομής Εφήβων για την διαχείριση περιστατικών παραβατικότητας. Στο τέλος της μελέτης παρουσιάζονται στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν για την βελτίωση της κοινωνικής του συμπεριφοράς και την ομαλή ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη. Για την εμπειρική έρευνα συγκεντρώθηκε υλικό μέσω συνεντεύξεων με τον διευθυντή του σχολείου, καθηγητές του, κάποιους από τους συμμαθητές του και τους γονείς του.

Το πορτραίτο του Γιάννη

Ο Γιάννης είναι 14 ετών και φοιτά στην Β΄ Γυμνασίου. Είναι ένα αγόρι ψηλό, με όμορφα εξωτερικά χαρακτηριστικά, ανεπτυγμένο λόγο κι εύστροφο. Του αρέσει ο αθλητισμός και να πηγαίνει βόλτα με τους φίλους του. Μετά τον χωρισμό των γονέων του διαμένει με την μητέρα του, η οποία αντιμετωπίζει ιδιαίτερες οικονομικές δυσκολίες.

Τα χαρακτηριστικά των προβλημάτων συμπεριφοράς του Γιάννη

Είναι συχνά αντιδραστικός, προσπαθώντας να δοκιμάσει τα όρια και τις αντοχές των συμμαθητών του προκαλώντας τους πολλές φορές σε καβγάδες. Τα βράδια βγαίνει βόλτα με τους φίλους του κι επιστρέφει αργά με αποτέλεσμα το πρωί να απουσιάζει συχνά από το σχολείο και να υπάρχει αυξημένος κίνδυνος να μείνει στην ίδια τάξη. Δεν μελετά τα μαθήματά του, ούτε ετοιμάζει τις σχολικές εργασίες κι όταν προσέρχεται στο σχολείο δεν έχει μαζί του τετράδια ή βιβλία. Έχει προκαλέσει υλικές καταστροφές στο σχολείο έπειτα από καβγά που είχε με συμμαθητή του με συνέπεια να αποβληθεί για κάποιες ημέρες. Από το σχολείο, επίσης, έχουν αναφερθεί περιστατικά κλοπής κινητών στα οποία διαφαίνεται ότι έχει εμπλακεί.

Στην οικία όπου διαμένει επικρατούν οι καβγάδες με την μητέρα του που έχει αναλάβει την επιμέλειά του, καθώς αρνείται να υπακούσει στους κανόνες που του επιβάλλονται. Συχνή είναι και η λεκτική επίθεση, αλλά και η ειρωνική συμπεριφορά, προς την μητέρα του. Πολλές φορές φεύγει από το σπίτι, και κάνει παρέες με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Πολλά

βράδια καθυστερεί να κοιμηθεί καθώς χρησιμοποιεί ευρέως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Οικογενειακό ιστορικό

Ο Γιάννης, 14 ετών, μαθητής γυμνασίου, μετά τον χωρισμό των γονέων του διαμένει σε διαμέρισμα με την μητέρα του. Δεν έχει άλλα αδέρφια. Οι γονείς του χώρισαν όταν εκείνος ήταν στην ηλικία των έξι ετών. Όπως δήλωσε και ο ίδιος, περιγράφει τον πατέρα του ως ιδιαίτερα επικριτικό και νευρικό, απουσιάζοντας συχνά από το σπίτι. Ως προς την σχέση των γονέων μεταξύ τους, αναφέρει ότι συχνά βίωνε πολλούς καβγάδες τους με την μητέρα του να προκαλεί λεκτικά τον πατέρα του. Απόρροια των καβγάδων ήταν τις περισσότερες φορές οι έντονες αλληλοκατηγορίες και οι απειλές ότι θα χωρίσουν. Ο ίδιος αναφέρει ότι ένιωθε ότι πρέπει να τους «στηρίξει για να μην χωρίσουν», καθώς εκείνοι προσπαθούσαν απεγνωσμένα να τον εμπλέξουν στις διενέξεις τους. Συχνά βιώνει «εκρήξεις» θυμού όπως δηλώνει και ο ίδιος.

Ο πατέρας του εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα. Πολλές φορές δυσκολεύεται να καταβάλλει τα απαραίτητα χρήματα, όσον αφορά την μηνιαία διατροφή, στον ανήλικο γιο του. Εντούτοις, επιδιώκει να ενοχοποιεί την πρώην σύζυγό του, να την κατηγορεί για την συμπεριφορά του παιδιού τους, απειλώντας την ταυτόχρονα ότι θα διεκδικήσει την επιμέλειά του. Συνήθως, φιλοξενεί τον γιο του στην οικία του τα σαββατοκύριακα. Η μητέρα εργαζόταν κι αυτή ως ιδιωτική υπάλληλος, ωστόσο το τελευταίο διάστημα είναι άνεργη.

Παρεμβάσεις και τεχνικές διαχείρισης

Από την πλευρά των εκπαιδευτικών στο σχολείο του Γιάννη παρατηρήθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κάλυψη των αναγκών του ανήλικου και την αντιμετώπιση της παραβατικής του συμπεριφοράς. Ο διευθυντής του σχολείου γνώριζε από την αρχή της φοίτησης του παιδιού στο γυμνάσιο το οικογενειακό του ιστορικό, καθώς είχε αναπτύξει συνεργασία με την μητέρα η οποία τον είχε ενημερώσει. Μετά από τις υλικές καταστροφές που είχε προκαλέσει στον χώρο του σχολείου πήρε κάποιες μέρες αποβολή, σκοπός όμως του διευθυντή, όπως ανέφερε, δεν ήταν η τιμωρία του. Στην συνέχεια λοιπόν, του ανέθετε μικρές αρμοδιότητες, τον είχε συχνά στο γραφείο του και μιλούσαν, έτσι ώστε και ο ανήλικος να αισθάνεται χρήσιμος. Την ίδια στάση με τον διευθυντή υιοθέτησαν και οι υπόλοιποι καθηγητές. Χαρακτηριστικά, μία καθηγήτρια που είχε αρκετές ώρες μάθημα στην τάξη του Γιάννη, δήλωσε ότι τον έχει βάλει στο πρώτο θρανίο, του έχει αναθέσει τον ρόλο του «βοηθού» της στην τάξη, δεν τον τιμωρεί που δεν είναι εντάξει στις σχολικές του υποχρεώσεις, αντιθέτως επιδιώκει να τον «κρατάει» στην διαδικασία της μάθησης.

Ο διευθυντής επεδίωξε από την αρχή της φοίτησης του μαθητή στο γυμνάσιο να δημιουργήσει στενή επαφή και συνεργασία με τους γονείς του. Για την μητέρα δήλωσε ότι στην αρχή ανταποκρινόταν πάντα όταν την καλούσε κι επισκεπτόταν το σχολείο προκειμένου να ενημερωθεί για την πρόοδο του παιδιού της. Κατά την διάρκεια της σχολικής χρονιάς είχε επισκεφθεί ξανά το σχολείο για να δικαιολογήσει απουσίες του Γιάννη, ωστόσο στην συνέχεια δεν πήγαινε και ούτε απαντούσε στις τηλεφωνικές κλήσεις που της γίνονταν. Με τον πατέρα του παιδιού ο διευθυντής δεν ανέπτυξε συνεργατικές σχέσεις.

Σε συνεργασία με τον Δήμο, χορηγήθηκε στην οικογένεια έκτακτη οικονομική ενίσχυση για την κάλυψη κάποιων βασικών καθημερινών αναγκών τους. Εντάχθηκαν ως ωφελούμενοι σε

πρόγραμμα επισιτιστικής βοήθειας, ενώ ταυτόχρονα η μητέρα υποστηρίζεται από γραφείο ανέργων για την εύρεση νέας θέσης εργασίας. Στον ανήλικο που δεν παρακολουθούσε κάποια μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας κατά τις απογευματινές ώρες, ούτε συμμετείχε σε πρόγραμμα εκμάθησης ξενών γλωσσών, δόθηκαν σχολικά βοηθήματα και έγιναν όλες οι απαραίτητες διαδικασίες προκειμένου να υποστηριχθεί για την βελτίωση των σχολικών του επιδόσεων μέσω του Κοινωνικού Φροντιστηρίου. Παρακολουθεί συνεδρίες με ψυχολόγο σε δημόσια δομή εφήβων. Ο ίδιος επιθυμεί να συνεχίσει την φοίτησή του σε κάποιο επαγγελματικό λύκειο και να μάθει κάποια τέχνη με την οποία θα ασχοληθεί επαγγελματικά στην ενήλικη ζωή του.

Επίλογος

Βασική προϋπόθεση αποτελεί η ψυχοκοινωνική ετοιμότητα του ανηλικού, ώστε να μπορέσει να διαχειριστεί την συμπεριφορά του και να διαβιώνει σε ένα περιβάλλον πολιτισμένα. Παράλληλα, με τους κανόνες και τις αρχές που θα πρέπει να τηρεί ο ίδιος ο ανήλικος, προϋποτίθεται, πως το πρόγραμμα της δομής των εφήβων και η συνεργασία με τον ψυχολόγο ανταποκρίνεται στις ανάγκες του κι αποτελεί την καλύτερη επιλογή.

Συμπεράσματα –Προτάσεις

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονος προβληματισμός γύρω από το φαινόμενο της παραβατικότητας των ανηλικών. Η διαταραχή συμπεριφοράς και η παραβατικότητα είναι σημαντικά προβλήματα για τα παιδιά, τους εφήβους και τις οικογένειές τους, καταναλώνοντας ταυτόχρονα κι ένα μεγάλο μέρος των πόρων των συστημάτων υγείας, της κοινωνικής φροντίδας και της δικαιοσύνης (Woolfenden, Williams, & Peat, 2001).

Χρησιμοποιώντας αιτιολογικά μοντέλα ως οδηγό, έχουν αναπτυχθεί πολλαπλές παρεμβάσεις για τη στόχευση παραγόντων κινδύνου που πιστεύεται ότι διαιωνίζουν την εμφάνιση και την επιμονή της παραβατικής συμπεριφοράς. Πέραν όμως του καθοριστικού ρόλου που διαδραματίζουν οι γονείς, ειδικά στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, σημαντικοί στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, είναι και οι βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης, όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι παρέες των συνομηλίκων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το διαδίκτυο. Επιπλέον, παράμετροι που συνδέονται με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς είναι η υποβάθμιση κι αποδιοργάνωση των περιοχών, κοινωνικές αλλαγές (μετανάστευση), αλλά και οικονομικοί παράγοντες, όπως η ανεργία και η επαγγελματική αβεβαιότητα (Φαρσεδάκης, 2005). Σημαντικός συντελεστής είναι και η έλλειψη ψυχικής υγείας που αποτελεί τον διαμεσολαβητή μεταξύ του τοξικού περιβάλλοντος των παιδιών κι εφήβων και την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς κατά την ενηλικίωσή τους.

Αναφορικά με την ερμηνεία της νεανικής παραβατικότητας έχουν διατυπωθεί τόσο θεωρητικές όσο κι εμπειρικές προσεγγίσεις μεταξύ των οποίων οι θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου να διαφαίνεται ότι συνάγουν την μεγαλύτερη εμπειρική υποστήριξη.

Η άρτια και σύγχρονη γνώση των συνθηκών εκείνων κάτω από τις οποίες λαμβάνουν χώρα περιστατικά παραβατικότητας, καθώς και η εμπειρία από τα συστήματα πρόληψης και προληπτικής αντεγκληματικής πολιτικής, σε συνδυασμό με την αστοχία του παραδοσιακού κατασταλτικού μοντέλου, αποτελούν την σύγχρονη βάση όχι μόνο για την ανάπτυξη νέων

μοντέλων με αμιγώς προληπτικό χαρακτήρα για την εγκληματικότητα, αλλά και για την επανένταξη του ανήλικου παραβάτη.

Αυτό που πρέπει ωστόσο να αποτυπωθεί, είναι η συγκεντρωτική προσπάθεια που απαιτείται από όλους όσους έρχονται σε επαφή με τα παιδιά και τους εφήβους. Απαραίτητη είναι η λειτουργία κατάλληλα στελεχωμένων υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας με επαρκές κι εξειδικευμένο προσωπικό, οι οποίες θα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις εκπαιδευτικές μονάδες, έτσι ώστε να ενεργοποιούνται άμεσα, να εκτιμούν και να αντιμετωπίζουν ικανοποιητικά τα θέματα οικογενειακής δυσλειτουργίας, παραβατικότητας, αλλά και προστασίας των ανηλίκων. Πρέπει να παρέχουν ό,τι χρειάζεται, προκειμένου να βοηθήσουν το παιδί ή τον έφηβο να βρει άλλες λύσεις στις συγκρούσεις του και κυρίως να μάθει να βρίσκει ικανοποίηση, ασφάλεια κι ευχαρίστηση σε μία κοινωνικά αποδεκτή ζωή (Cavanagh, Paruk, & Cauffman, 2020).

Στις δράσεις στήριξης των κοινωνικά μειονεκτούντων εφήβων, δεδομένης της έλλειψης διαγνωστικών και θεραπευτικών δομών, θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία των σχολείων και των κοινωνικών υπηρεσιών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπου μέσα από την λειτουργία εξειδικευμένων συμβουλευτικών θεσμών (Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Παραβατικότητας, Τοπικά Συμβούλια Νέων, Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων, Κέντρα Πληροφόρησης Νέων, προγράμματα πρόληψης χρήσης ουσιών και προαγωγής της υγείας), θα παρέχονται: α) συμβουλευτική φροντίδα στους ανηλικούς και τις οικογένειές τους, β) δράσεις για την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας σε θέματα κακοποίησης και εγκληματικότητας των ανηλίκων (Hawkins, Catalano, & Arthur, 2002).

Πέρα όμως από την καθοριστική σημασία της διεπιστημονικής συνεργασίας των στελεχών εκπαίδευσης και των κοινωνικών υπηρεσιών, αυτή θα πρέπει να υποστηρίζεται από την συνεχή εκπαίδευση κι επιμόρφωση όλων των επαγγελματιών σχετικά με τα μέσα βελτιστοποίησης των παρεχόμενων υπηρεσιών τους, εποπτεία και προγραμματισμό σταθερών συναντήσεων όλων όσων εμπλέκονται στον τομέα προστασίας και πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων (Ruffolo, Andresen, & Winn, 2013).

Η επανένταξη του ανήλικου στο κοινωνικό σύνολο παραμένει ωστόσο το κυριότερο ζητούμενο κι αυτή μπορεί να επιτευχθεί μόνο εφόσον εδραιωθεί μία εποικοδομητική κοινωνική πολιτική με καινοτόμα εργαλεία επαγγελματικής κατάρτισης για ανήλικους παραβάτες, καθώς και η προαγωγή της απασχόλησής τους σε φορείς κοινωφελούς εργασίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης όπως υπηρεσίες πρασίνου, περιβάλλοντος, κοινωνικών δομών, εικαστικών δραστηριοτήτων, δημοτικών βιβλιοθηκών, κ.ά.

Αναφορές

- Anderson, C.A., Suzuki, K., Swing, E.L., Groves, C.L., Gentile, D.A., Prot, S., Lam, C.P., Sakamoto, A., Horiuchi, Y., Krahe, B., Jelic, M., Liuqing, W., Toma, R., Warburton, W.A., Zhang, X.M., Tajima, S., Qing, F., & Petrescu, P. (2017). Media Violence and Other Aggression Risk Factors in Seven Nations. *Pers Soc Psychol Bull*, 43 (7), 986-998.
- Brownfield, D., & Sorenson, A.M. (1993). Self-control and juvenile delinquency: Theoretical issues and an empirical assessment of selected elements of a general theory of crime. *Deviant Behavior*, 14 (3), 243-264.
- Cavanagh, C., Paruk, J., & Cauffman, E. (2020). Lesson learned? Mothers' legal knowledge and juvenile rearrests. *Law Hum Behav*, 44 (2), 157-166.

- Conger, R.D., Conger, K.J., Elder G.H., Jr, Lorenz, F.O., Simons, R.L., & Whitbeck, L.B. (1992). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Dev*, 63 (3), 526-41.
- Currie, E., (2000). Sociologic perspectives on juvenile violence. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 9 (4), 749-63.
- Dahl, R.E., (2004). Adolescent Brain Development: A Period of Vulnerabilities and Opportunities. Keynote Address. *Ann N Y Acad Sci*, 1021, 1-22.
- DiLalla, L.F., & Gottesman, I.I., (1991). Biological and genetic contributors to violence--Widom's untold tale. *Psychol Bull*, 109 (1), 125-9.
- Farrington, D.P., & Loeber, R. (2000). Epidemiology of juvenile violence. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 9 (4), 733-48.
- Felson, B.R., & Haynie, L.D. (2002). PUBERTAL DEVELOPMENT SOCIAL FACTORS AND DELINQUENCY AMONG ADOLESCENT BOYS. *CRIMINOLOGY*, 40 (4), 967-988.
- Glaeser, E.L., Sacerdot, B.I., & Scheinkman, J.A. (2003). The Social Multiplier. *Journal of the European Economic Association*, 1 (2-3), 345-353.
- Hawkins, J.D., Catalano, R.F., & Arthur, M.W. (2002). Promoting Science – based prevention in communities. *Addict Behav*, 27 (6), 951-76.
- Herrman, J.W., & Silverstein, J. (2012). Girls and violence: a review of the literature. *J Community Health Nurs*, 29 (2), 63-74.
- Higgins, K., Perra, O., Jordan, J.A., Neill, T. O', & McCann, M. (2020). School bonding and ethos in trajectories of offending: Results from the Belfast Youth Development Study. *Br J Educ Psychol*, 90 (2), 424-448.
- Kling, J.R., Ludwig, J., & Katz, L.F. (2005). Neighborhood Effects on Crime for Female and Male Youth: Evidence from a Randomized Housing Voucher Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 120 (1), 87-130.
- Lau, C., Wong, M., & Dudovitz, R. (2018). School Disciplinary Style and Adolescent Health. *J Adolesc Health*, 62 (2), 136-142.
- Lee, C., Patchin, J.W., Hinduja, S., & Dischinger, A. (2020). Bullying and Delinquency: The Impact of Anger and Frustration. *Violence Vict*, 35 (4), 503-523.
- Lind, K.T., Osborne, C.M., Badesch, B., Blood, A., & Lowenstein, S.R. (2020). Ending student mistreatment: early successes and continuing challenges. *Med Educ Online*, 25 (1), 1690846.
- Ludwig, J., Duncan, G.J., & Hirschfeld, P. (2001). Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence from a Randomized Housing-Mobility Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 116 (2), 655-679.
- May, J., Osmond, K., & Billick, S. (2014). Juvenile delinquency treatment and prevention: a literature review. *Psychiatr Q.*, 85 (3), 295-301.
- Molinedo-Quilez, M.P., (2020). Psychosocial risk factors in young offenders. *Rev Esp Sanid Penit*, 22 (3), 104-111.
- Mwanri, L., & Mude, W. (2021). Alcohol, Other Drugs Use and Mental Health among African Migrant Youths in South Australia. *Int J Environ Res Public Health*, 18 (4), 1534.
- Pardini, D., (2016). Empirically Based Strategies for Preventing Juvenile Delinquency. REVIEW ARTICLE. *Child & Adolescent Psychiatric Clinics*, 25 (2), 257-268.
- Patacchini, E., & Zenou, Y. (2012). Juvenile Delinquency and Conformism. *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 28 (1), 1-31.
- Ruffolo, D.C., Andresen, P.A., & Winn, K.L. (2013). Meeting the needs of a community: teaching evidence-based youth violence prevention initiatives to members of strategic communities. *J Trauma Nurs*, 20 (1), 24-30.
- Ryan, J.P., Williams, A.B., & Courtney, M.E. (2013). Adolescent neglect, juvenile delinquency and the risk of recidivism. *J Youth Adolesc*, 42 (3), 454-65.
- Sampson, R.J., & Laub, J.H. (2005). A Life-Course View of the Development of Crime. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 602 (1), 12-45.

- Savioja, H., Helminen, M., Fröjd, S., Marttunen, M., & Heino, R.K. (2017). Delinquency and sexual experiences across adolescence: does depression play a role?. *Eur J Contracept Reprod Health Care*, 22 (4), 298-304.
- Solantaus, T., Leinonen, J., & Punamaki, R.L. (2004). Children's mental health in times of economic recession: replication and extension of the family economic stress model in Finland. *Dev Psychol*, 40 (3), 412-29.
- Steiner, H., & Cauffman, E. (1998). Juvenile justice, delinquency, and psychiatry. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 7 (3), 653-672.
- Strathearn, L., Giannotti, M., Mills, R., Kisely, S., Najman, J., & Abajobir, A. (2020). Long-term Cognitive, Psychological, and Health Outcomes Associated With Child Abuse and Neglect. *Pediatrics*, 146 (4), e20200438.
- Underwood, L.A., & Washington, A. (2016). Mental Illness and Juvenile Offenders. *Int J Environ Res Public Health*, 13 (2), 228.
- Wilson, S.J., Lipsey, M.W., & Derzon, J.H. (2003). The effects of school-based intervention programs on aggressive behavior: A meta-analysis. *J Consult Clin Psychol*, 71 (1), 136-149.
- Wong, M.D., Dosanjh, K.K., Jackson, N.J., Rüniger, D., & Dudovitz, R.N. (2021). The longitudinal relationship of school climate with adolescent social and emotional health. *BMC Public Health*, 21 (1), 207.
- Woolfenden, S.R., Williams, K., & Peat, J. (2001). Family and parenting interventions in children and adolescents with conduct disorder and delinquency aged 10-17. *Cochrane Database Syst Rev*, 2001 (2), CD003015.
- Xiong, R., Spencer, D.L., & Xia, Y. (2020). A Longitudinal Study of Authoritative Parenting, Juvenile Delinquency and Crime Victimization among Chinese Adolescents. *Int J Environ Res Public Health*, 17 (4), 1405.
- Yun, M., Kim, E., & Park, W.S. (2017). A Test of an Integrative Model Using Social Factors and Personality Traits: Prediction on the Delinquency of South Korean Youth. *Int J Offender Ther Comp Criminol*, 61 (11), 1262-1287.
- Zaykowski, H., & Gunter, W. (2012). Youth victimization: school climate or deviant lifestyles? *J Interpers Violence*, 27 (3), 431-52.
- Αρτινοπούλου, Β., (2010). *Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ Εκπαιδύοντα τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
- Δημοπούλου – Λαγωνίκα, Μ., (2004). Η ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΥΓΕΙΑΣ – ΠΡΟΝΟΙΑΣ. *ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ*, 73, 31-39.
- Ζάχος, Δ., (2014). Εκπαιδευτική πολιτική και ρομικές ομάδες: Μερικές κριτικές παρατηρήσεις για την περίπτωση της Ελλάδας. *ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ*, 22 (ΙΚΕΕΑΤ-2018-1319), 129-143.
- Λάζος, Γ., (2007). *Κριτική Εγκληματολογία*. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
- Μαγγανάς, Δ.Α., (2004). *ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ*. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
- Παπαϊωάννου, Κ., (1995). ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ. *ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ*, 39, 171-175.
- Παπανικολάου, Ε., (2019). Ψυχολογικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης σε γονείς και στα παιδιά τους. *Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή*, Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Φαρσεδάκης, Ι.Ι., (2005). *Παραβατικότητα & Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.